

1. Fıkıhın Başlangıç Dönemi ve İctihad

Fıkıh ilminin başlangıç dönemi üç ana başlık altında ele alınır. *Hiz. Peygamber (s.a.v.) dönemi, Sahabe dönemi ve Tabiîn dönemidir.*

1.1. Hiz. Peygamber Dönemi

İslam Hukuku'nun doğuşu Peygamberimiz 'in (s.a.v) hayatta olduğu zamanı kapsar. Bu dönemde vahiy gelmekte, hükümler yeni yeni ortaya konmaktadır. Fayda sağlayan şeyler emredilmiş, zararlı şeyler yasaklanmıştır.

Bu dönemde hükümlerin kaynağı, Kitap ve Sünnet 'in ortak adı olan **nass**lardır. Bu dönemin on üç yılı Mekke'de geçmiştir, inanç ve ahlaka yöneliktir, fıkhi hükümler azdır ve genel kural niteliğindedir. On yılı Medine'de geçmiştir, bu dönemde fıkhi hükümler tedrici olarak konulmuştur. Fıkhi hükümlerin ilk örnekleri oluşmuştur. Hiz. Peygamber kimi zaman sahabeye danışarak, bazen de bilgi ve tecrübelerine; içinde yaşadığı çevre şartlarına göre kendi rey ve içtihadı ile de hükümler vermiştir.

Hiz. Peygamber dönemi fıkhi, kolaylık, teşri, tedric ve nesh ilkeleri çerçevesinde şekillenmiştir:

Kolaylık: İnsanın gücünü aşan bir şey İslam'da emredilmemiştir.

Teşri: Bu dönemde teşri yani hüküm koyma kaynağı Allah ve Resulüdür. Allah Teâlâ'nın hakkında hüküm bildirmediği konularda peygamberimiz de müstakil hüküm koyabilir.

Tedric: Tedric son hükme varmak için basamak basamak ara hükümler koyup sonunda esas hükmü ortaya koymaktır

Nesh: Nesh daha önce konmuş bir hükmün sonraki yeni hükümle ortadan kaldırılmasıdır.

1.2. Sahabe Dönemi

Hiz. Peygamberin vefatı ile başlayıp ikinci asrın başına kadar olan zamanı kapsar. Fetihlerin artması, İslam beldelerinin sınırlarının genişlemesi, farklı kültürler, yaşam şartları yeni problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu çıkan problemlere Hiz. Peygamber (s.a.s)'in vefatından sonra sahabe, Kur'an ve sünnette çözüm bulamazsa öğrendikleri istişare ve içtihat metoduyla anında çözüm üretebiliyordu. Örneğin Hiz. Ebubekir'in halife seçilmesinde istişare metodu kullanılmıştı. Hiz. Ebubekir'in halifeliği sürecinde dinden dönme (irtidat), zekât vermek istemeyenlerin çıkarttıkları isyanlar gibi birçok problem sahabilerle istişare edilerek çözüme ulaştırılmıştı. Hiz. Ebubekir'den sonra Hiz. Ömer halife seçilmişti. Fetihlerle genişleyen İslam toprakları Müslümanların farklı kültürlerle iç içe olmalarına sebep oldu. Böylelikle farklı düşünceler farklı problemler de arttı. Hiz. Ömer de bu duruma çözüm olarak fıkhi konularda istişare etmek için müçtehit sahabileri bir araya toplayarak onlarla müzakerelere başladı. Böylelikle *icman*ın oluşmasına ve fıkıhın temel kaynaklarından biri olarak kabul edilmesine de zemin hazırlamış oldu. Hiz. Ömer'in vefatından sonra sahabiler, İslam'ı öğretmek için fethedilen ve yeni kurulan yerlere gönderildi. Dördüncü halife Hiz. Ali de hilafet merkezini Kufe'ye taşıyarak burada ilmi faaliyetleri sürdürmeye devam etti.

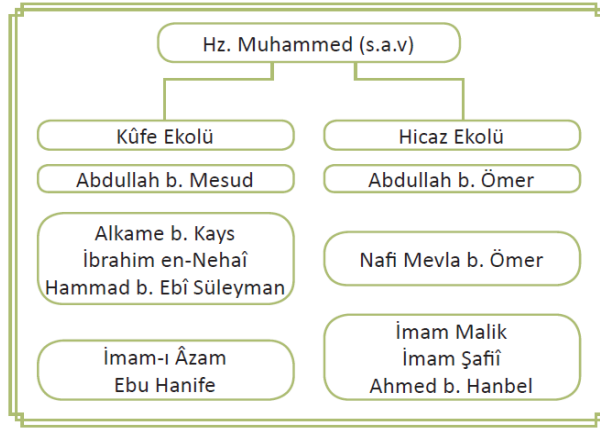
Fıkhi sorunlara Kur'an ve sünnetle çözüm bulunamadığında müçtehitler bölgenin şartlarından yola çıkılarak kendi içtihatlarıyla çözüm buluyordu. Bu konularda oldukça başarılı olan İbni Mesud, Irak'ta "rey" (Kufe) ağırlıklı fıkıh ekolünün kurucusu kabul edilmişti. Bu esnada Medine merkezli Hicaz bölgesinde ise peygamber (s.a.s)'in hadisleri ile sahabe fetvalarından oluşan "eser" ağırlıklı "Hicaz" ekolünün temeli atılmıştı. Bu ekolün de kurucuları Zeyd b. Sabit ve Abdullah b. Ömer kabul edilir.

Bu müçtehit sahabiler içerisinde yedi tanesi çokça içtihatla bulunmuş olup onların fetvaları büyük birer cilt tutacak kadardır. Bu yedi kişi Hiz. Ömer ve Hiz. Ali, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbas, Zeyd b. Sabit ve Hiz. Aişe'dir.

1.2. Tâbiîn Dönemi

Sahabilerin yetiştirdikleri talebeler tabiîn neslinin âlimleri olmuşlardır. Çıkan problemlere bir takım usul ve kaideler belirlemişler ve çözümler üretmişlerdir. Kendilerine has metotlarıyla bazı tabiilerin (ör. Ebu Hanife, İmam Malik) isimleri öne çıkmıştır. Bu dönemde iki fıkıh merkezi ön plana çıkmıştır: **Hicaz (Medine)** ve **Irak (Kufe)**. Hicazlılara **Ehl-i Eser**, Iraklılara **Ehl-i Rey** denilir. Ehl-i Eser'in temsilcisi Medine'de *Said b. el-Müseyyeb*, Iraklıların temsilcisi ise *İbrahim en-Nehaî*'dir. İleride ehli reyi *İmam-ı Âzam Ebu Hanife* ve ehli reyi *İmam-ı Malik* temsil edecektir. Farklı fıkhi ekoller oluşmuştur. Fıkıhla ilgili yazılı metinler bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca hadisler de ilk defa bu dönemde fıkıh kanunlarına göre düzenlenmiş ve bu eserlere de "Musannef" türü eserler denmiştir. Medineli meşhur yedi fakih tabiîn "**fukaha-i seb'a**" olarak anılmaktadır. Bu âlimler:

1. Urve b. Zübeyr (ö. 94/712)
2. Said b. Müseyyeb (ö. 94/712)
3. Ebu Bekir b. Abdurrahman b. Haris b. Hişam (ö. 94/712)
4. Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe (ö.98/716)
5. Harice b. Zeyd b. Sâbit (ö. 104/722)
6. Kasım b. Muhammed b. Ebu Bekir (ö.107/725)
7. Süleyman b. Yesâr (ö.107/725)

1.3. İctihat

İctihat, fakihin herhangi bir şer'î hüküm hakkında zannî bilgiye ulaşabilmek için bütün gücünü harcaması" anlamındadır. İctihat ehliyetine sahip olan âlime müçtehit denir. Fıkıh literatüründe fakih ve müftî de benzer anlamda kullanılır. Hükümlerin bazıları içtihat yoluyla yapılıyorken bazıları içtihada kapalıdır. Böyle hükümlere "*te'abbüdi hükümler*" denir.

1.4.2. İctihadın Şartları

- Müçtehit öncelikle dinin temel kaynakları olan Kur'an ve sünneti bilmelidir.
- Arapçayı iyi bilmelidir.
- Müçtehit, fıkıh ilmini ve tarihini bilmelidir.
- Müçtehit, fıkıh ilminde yeterli derecede bilgi ve birikime sahip olmalıdır.
- Müçtehit, dinin genel amaçlarını bilmelidir.
- Müçtehidin, toplumun değişen hayat şartlarını ve ihtiyaçlarını iyice kavramış olması gerekir.

1.4.3. İctihadın Gerekliliği

İctihat, her zaman ve her yerde dinin hayat ile bağlantısını kuran, dinin pratiğe yansımaları sağlayan faaliyettir. İctihat dini bir görevdir ve ilke olarak farz-ı kifayedir.

2. Mezheplerin Oluşum Dönemi

Birçok ayette Peygamberimize "sana soruyorlar, senden fetva istiyorlar" gibi ifadeler yer almaktadır. Bu ve benzeri sorulara vermiş olduğu cevaplar 'Fıkıh'ın ilk örneklerini oluşturur. Kaynağına dayanarak hüküm çıkartma işi de Hz. Peygamberle başlamıştır. Peygamberimizin vefatından sonra sahabe yeni çıkan sorunlara kitap ve sünnete dayalı olarak çözüm üretmeye çalışmıştır. Tabiîn döneminde de peygamberimiz ve sahabenin uygulamaları geliştirilerek sistemleştirilmiştir. Bu durum mezheplerin oluşumuna da zemin hazırlamıştır. Fıkıhın

bütün alanlarında içtihatlar yapılmış, fıkıh kitapları yazılmaya başlanmış, böylece fıkıh **tedvin** edilmiştir. Fıkıh çalışmaları mezhep merkezli olarak yürütülür olmuştur.

2.1. Fıkıh Mezheplerinin Doğuşunu Hazırlayan Sebepler Mezheplerin bir ekol olarak ortaya çıkmasına sebep olan sosyal etmenler şunlardır:

- Müslümanların nüfusunun çoğalması,
- Farklı kavimlerin Müslüman olması,
- İslam topraklarının Endülüs'ten Orta Asya'ya kadar çok geniş bir coğrafyaya genişlemesi,
- Çok farklı örf ve adetlerin İslam kültürü arasına girmesi,
- Ticari ve sosyal münasebetlerin olağanüstü gelişmesi,
- İlim merkezlerinin etkin hâle gelmesi,
- Pek çok toplumsal ihtiyaçların ortaya çıkması,

Mezheplerin bir ekol olarak ortaya çıkmasında etkili olan ilmi etmenler:

- Nassın anlaşılmasındaki ihtilaflar,
- Nassın subûtu ile ilgili ihtilaflar,
- Müçtehitlerin bazı hadislerle ulaşıp ulaşamamasından kaynaklanan ihtilaflar,
- Müteâriz nasların telifi veya bu nasların tercihindeki ihtilaflar,
- Usul kaidelerindeki ihtilaflar,
- Hüküm çıkarma metotlarındaki ihtilaflar.

2.2. Fıkhi Mezhepler

Müçtehitlerin, ayet ve hadisleri farklı yorumlamaları ile ortaya çıkan görüş ayrılıkları sonucunda, fıkıh mezhepleri ortaya çıkmıştır. **Fıkıh mezheplerinin en belirgin özellikleri şunlardır:**

- Mezhepler din değil dinin yorumudur.
- İnsan ürünü olan içtihat farklılığından temayüz etmişlerdir.
- İslam'ın fikir özgürlüğünün ve düşünce zenginliğinin göstergeleridir.
- Farklı mezhepteki görüşler, İslam'ın yaşanmasında zaman, mekân ve şartlara göre kolaylık sağlamaktadırlar.
- Değişime açıktırlar. Fıkıh mezhepleri yeni gelişmeler karşısında farklı çözümler üreterek İslam'ın daha rahat yaşanmasını sağlarlar.
- Fıkhi mirasımızdaki ilkeler temel alınarak güncel meseleler çözülebilir.

2.2.1 HANEFİ MEZHEBİ

- **Kurucusu:** Numan b. Sabit
- **Lakabı:** Ebu Hanife
- **Yetiştigi yer:** Irak
- **Hocası:** Muhammed b. Ebi Süleyman
- **Kullandığı kaynaklar:** Kur'an, Sünnet, İstihsan, Kıyas,
- **Metodu:** Tümevarım
- **Talebeleri:** Ebu Yusuf, İmam Muhammed,
- **Eseri:** el- Fıkhu'l-Ekber (inanç esaslarını anlatır) İmam Zufer
- **Yaygın olduğu yerler:** Türkiye, Suriye, Irak, Pakistan, Kafkaslar ve Balkanlar

Numan b. Sabit tabiindendir, rey ekolünün düşünce tarzıyla yetişmiştir.

2.4 ŞAFİİ MEZHEBİ

- **Kurucusu:** Muhammed b. İdris eş-Şafi
- **Lakabı:** imam Şafi
- **Yetiştigi yer:** Gazze' de doğdu, Mısır'da vefat etti
- **Hocaları:** imam Muhammed, İmam Malik
- **Kullandığı kaynaklar:** Kitap, Sünnet, İcma Kıyas, Sahabe Kavli, İstishab
- **Metot:** Tümdengelim
- **Talebeleri:** Ahmet b. Hanbel, Yusuf b. Yahya el-Büveyti, İsmail b. Yahya el-Mezeni ve Rabi b. Süleyman
- **Eseri:** er-Risale, el-Ümm
- **Yaygın olduğu yerler:** Mısır, Arabistan, Endonezya, Malezya, Türkiye

2.2.2 MALİKİ MEZHEBİ

- **Kurucusu:** Malik b. Enes
- **Lakabı:** İmam Malik
- **Yetiştği yer:** Medine
- **Hocaları:** Zühri, Nafi, Rabiatü'r-Rey
- **Kullandığı kaynaklar:** Kitap, Sünnet, İcma, kıyas, Mesalih-i Mürsele
- **Talebeleri:** Abdurrahman b. Kasım, Abdurrahman el-Kurtubi ve Asbağ b. Ferec
- **Eseri:** el-Muvatta
- **Yaygın olduğu yerler:** Kuzey Afrika, Endülüs

2.5 HANBELİ MEZHEBİ

- **Kurucusu:** İmam Ahmet b. Hanbel
- **Yetiştği yer:** Kufe, Basra, Mekke, Medine, Şam, Yemen
- **Hocası:** İmam Şafi
- **Kullandığı kaynaklar:** Kitap Sünnet, Sahabe Kavli, Kıyas, İstishab
- **Talebeleri** : Salih (oğlu), Abdullah (oğlu), Ebu Bekir el-Mervezi, İbrahim b. İshak
- **Eseri:** el Müsned (hadis), el-Muhtasar (Hırkai derlemiştir)
- **Yaygın olduğu yerler:** Arabistan yarımadası
 - İmam Ahmet b. Hanbel hadis âlimidir.

ÖR: Namaz kılan kişinin öğle vaktinde, ikinci namazını öğle namazı ile birlikte kılmasına "cem-i takdîm" denir. Bu durumda vakti girmeden önce ikinci namazı, öğle namazıyla birlikte kılınmış olmaktadır. Namaz kılan kişinin öğle namazını, vakti çıkıncaya kadar geciktirip ikinci vaktinde ikinci namazıyla birlikte kılmasına ise "cem-i te'hîr" denir. Aynı durum yatsı namazı içinde geçerlidir. Cem olayı mezheplere göre farklılık gösterir.

	HANEFİ	ŞAFİ	MALİKİ	HANBELİ
Namazın cem edilmesi	Arafat'ta öğleyle ikindiye birleştirerek; Müzdelife'de, akşamla yatsıyı birleştirerek kılınabilir.	Seferilik Yağmur	Arafat'ta Müzdelife'de Seferilik Hastalık Yağmur Karanlıkla birlikte yolların çamurlu olması durumunda	Arafat'ta Müzdelife'de Sefer Hastalık Emzirme ve meşakkatli durumlarında

➤ Şii mezhepler, aşırılıkları söz konusu olduğundan tarih boyunca İslam ümmetinin geneli tarafından kabul görmemiştir. İran'da yaygın olan **Caferilerin** usulü, dört sünî mezhepten farklıdır. Sünnet kapsamında sadece

ehl-i beyt ve ehl-i beyt taraftarı olan bazı sahabiler kanalıyla gelen rivayetleri kabul etmektedirler. Yalnızca peygamberin sözleri değil, onlara göre masum sayılan imamların sözleri de Sünnet kapsamında görülmektedir. Sünni ekollerle ihtilafa düştükleri meseleler arasında geçici evlenmeyi (mutâ nikâhı) kabul etmeleri ve abdest sırasında çıplak ayağa mesh etmeleri, en bilinenlerindendir. Az sayıda mensubu kalan ve Yemen’de varlığını sürdüren **Zeydilik** ise bir Şii mezhebi kabul edilmekle birlikte fıkıhta Hanefî mezhebine yakın görüşlere sahiptir.

3. Fıkıh İlminde Mezhepler Sonrası Gelişmeler

Kanunlaştırma döneminden önce istikrar dönemi yaklaşık olarak 925 yılından başlar, 1869 yılına kadar devam eder. Bu zaman diliminden önce mezhepler oluşmuş, müessese olarak kuruluşunu tamamlamış, usulü ve ilkeleri ortaya konmuş, hem âlim yetiştiren hem meselelere çözüm getiren, istikrarlı araştırma merkezleri hâline gelmiştir. Bundan sonraki dönemde fıkıh istikrar bulmuş bir yapı olarak faaliyetini sürdürmüştür.

Fetava-yı Hindiyye 1664-1672 yılları arasında Hindistan’da Hanefî mezhebine göre hazırlanmıştır.

3.1. Fıkıhın Kanunlaştırılması

19 yüzyıl ve 20. yüzyılın başları, fıkıh tarihinde kanunlaştırmanın yapıldığı dönem olarak dikkat çeker. Bu dönemdeki en meşhur kanunlaştırma faaliyeti Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye isimli çalışmadır.

Mecelle; Osmanlı Devleti zamanında, Ahmed Cevdet Paşa Başkanlığındaki ilmî bir heyet tarafından, İslam hukukuna bağlı kalınarak 1851 madde olarak hazırlanan bir kânun metnidir.

Hukuk-i Aile Kararnamesi: 157 maddeden oluşmuştur. Sadece Müslümanların değil, Hristiyan ve Yahudi vatandaşların da aile konusunu düzenlemiştir. Hanefî dışındaki meşhur mezheplerden de alıntı yapmıştır. Sonuna gerekçe kısmı eklenmiştir. Ayrıca nikâh ve boşanmaların resmi kayda geçmesini, resmen bildirilmediği ve kayda geçirilmediği takdirde cezai müeyyide uygulanacağı hükmü eklenmiştir. Yürürlükten kaldırıldıktan sonra Osmanlı’dan kopan ve yeni devlet hâline gelen yerlerde yürürlüğü devam etmiştir.

3.2. Fıkıh İlminde Yeni Gelişmeler

1921 yılından sonra yine İslam’a dayalı kanunlar hazırlanması için heyetler oluşturulmuştur.

- İlmî kongreler, sempozyumlar ve çalıştaylar yapılmaktadır.
- Üniversitelerde İslam Hukuku kürsüleri ve bölümleri kurulmakta ve açılmaktadır.
- Akademik çalışmalar yapılmakta ve tezler hazırlanmaktadır.
- Fetva heyetleri günlük meselelere fetvalar vermektedir.
- Ferâiz, Adâb (Fıkıh hükümlerinin uygulanma usulü), Ahval-ı Şahsiye, Ahkâm-ı Sultaniye ve Siyaset-i Şer’iye (Devletler ve Kamu hukuku) gibi isimlerle fıkha yeni başlıklar ilave edilmiştir.